

Uwagi końcowe

Jedną z cech charakteryzujących edukację specjalną końca XX wieku była potęgująca się różnorodność praktyk komunikacyjnych z dzieckiem niepełnosprawnym. Na podstawie przedstawionych analiz można wysnuć wnioski, iż w promowaniu metod stymulujących rozwój umiejętności społecznych, w tym umiejętności komunikacyjnych dziecka niepełnosprawnego, należy poszukiwać najlepszych doświadczeń spośród wprowadzanych w życie, po czym zastosować te, które najbardziej odpowiadają potrzebom konkretnego dziecka.

W polskiej literaturze językoznawczej i psycholingwistycznej istnieją liczne opracowania opisujące wszystkie aspekty przyswajania języka przez dzieci. Dotychczas jednak nie ustalono, co może być normą komunikacyjną oraz językową dla dzieci z określoną niepełnosprawnością w konkretnym przedziale wiekowym.

Przyjęcie tezy, iż rozwój umiejętności komunikacyjnych każdego dziecka niepełnosprawnego jest specyficznie zindywidualizowany, stanowi znaczne uproszczenie utrudniające pracę m.in. nauczycielom, psychologom, logopedom i reedukatorom. Ze względu na złożoność i wieloaspektowość problematyki istnieje potrzeba, by biorąc pod uwagę różnice w indywidualnym nabywaniu umiejętności komunikacyjnych przez dzieci różnorako niepełnosprawne poszukiwać prawidłowości w diagnozowaniu zaburzeń i budowaniu programów rozwijających komunikacyjne sprawności językowe i niewerbalne. Kontrowersje na temat znaczenia i roli, jakie odgrywają określone metody stymulujące sztukę porozumiewania się dziecka z otoczeniem, są przejawem ogólniejszych sporów dotyczących zarówno natury wiedzy, jak i procesów zaangażowanych w rozwój każdego człowieka.

Praktyka udowadnia, iż dziecko z różnym rodzajem i zakresem niepełnosprawności może poczynić znaczące postępy w porozumiewaniu się, o ile uzyska pomoc od swoich opiekunów. Zakres i rodzaj stymulacji dostarczanej przez środowisko i regulowanej przez aktywność własną dziecka oraz jego możliwości rozwojowe decydują z reguły o tym, na ile umiejętności komunikacyjne zostaną rozwinięte.

Szanse rozwoju umiejętności porozumiewania się dzieci niepełnosprawnych też w dużej mierze zależą od jakości pracy placówek oświatowych, a przede wszystkim merytorycznych i metodycznych kompetencji nauczycieli i terapeutów, stylu i strategii ich pracy, stosunków z niepełnosprawnymi wychowankami i ich opiekunami. Od osób dorosłych zależy, czy potrafią:

- organizować sytuacje skłaniające dziecko mające trudności w nawiązywaniu kontaktów do porozumiewania się z innymi osobami,
- wzmacniać zachowania komunikacyjne poprzez zainteresowanie i reakcje w postaci odpowiedzi lub nagrody,

- udzielać pomocy w porozumiewaniu się i wprowadzaniu różnych form wzajemnej komunikacji,
- stwarzać sytuacje wyzwajające przeżycia, stymulujące aktywność i działanie oraz zdobywanie doświadczeń,
- stwarzać okazje do odkrywania przez dziecko zasad konwersacji.

Świadome uczestniczenie w procesie edukacyjnym dziecka niepełnosprawnego wiąże się z koniecznością znalezienia i określenia przez osoby pełnosprawne roli oraz zakresu wpływu działań i wzajemnych współdziałań.

Przedstawione zagadnienia i zarys różnorodnych barier komunikacyjnych dziecka niepełnosprawnego pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

- w rozwoju każdego dziecka niepełnosprawnego można dostrzec przejawy wrodzonych dyspozycji indywidualnych; szczególnie istotny jest problem relacji pomiędzy rozwojem umiejętności komunikacyjnych, zwłaszcza językowych, a innymi aspektami rozwoju, zwłaszcza rozwoju poznawczego i intelektualnego;
- rozwijanie umiejętności komunikacyjnych (werbalnych i pozawerbalnych) należy wiązać z codziennymi czynnościami wykonywanymi przez dziecko; poznanie określonych znaków winno dokonywać się poprzez wszystkie zmysły;
- skuteczne porozumiewanie się dziecka niepełnosprawnego z osobą pełnosprawną zależy od adekwatności wypowiedzi rozmówców i sposobów uzyskiwania odpowiedzi; doświadczenie komunikacyjne dziecka może być srukrowane przez język; wchodząc w interakcje społeczne, dziecko opanowuje różne sposoby posługiwania się znakami komunikacyjnymi (w tym znakami językowymi), stając się partnerem uwzględniającym rozmówcę, sytuację oraz środowisko społeczno-kulturowe.

Rozpowszechniana współcześnie idea edukacji alternatywnej, która w świetle norm obowiązującego prawa dopuszcza do pluralizmu i tolerancji, a także programowej otwartości na „odmienność” występuje w obronie zagrożonej suwerenności każdego niepełnosprawnego dziecka. Zanikanie bezwzględego prymatu aspektów dydaktycznych edukacji na rzecz kształtowania kompetencji społecznych, takich jak empatia czy umiejętność komunikowania się, stwarza warunki rozwoju uczniom mającym trudności w uczeniu się i zdobywaniu wiedzy o świecie.

W kształtowaniu się procesów poznawczych i języka występują liczne, wzajemne powiązania. Powoduje to, że łańcuch przyczynowo-skutkowy bywa bardzo skomplikowany. Zniekształcenia w zakresie percepcji utrudniają kształtowanie się umiejętności komunikacyjnych. Z kolei opóźnienia w porozumiewaniu się mają wpływ na rozwój procesów poznawczych wymagających używania tworzywa językowego.

Wydaje się, że opracowanie nowych, ambitnych programów edukacji specjalnej, a także ciągła ich modyfikacja wpłynie na pełniejszy rozwój dzieci niepełnosprawnych.

Z całą pewnością zadanie takie winno być podjęte przez młodych pedagogów.

